

A kocsi rabjai Miskolcon és Pesten

Egy művész igen sok találó megállapítást tud közreadni saját művét értékelve, de ezeket a megnyilatkozásait sohasem szabad komolyabban venni, mint a műveket magukat. Az önelemzésre nem azért kell gyanakodni, mert a művész esetleg nem elég tárgyilagos, vagy tudatosan ferdít, esetleg tréfálkozik, hanem azért, mert a jó műalkotás mindig több, árnyaltabb közlendőt hordoz, mint a nyilatkozatok.

Páskándi Géza azt állítja például *A kocsi rabjai* szerzői bevezetőjében, hogy

... nem szabad elfelejteni, vígjátékot játszunk. E vígjáték egyébként szintén egyik darabja annak a sorozatnak, amely nemcsak saját témáimat, hanem a drámatörténet irányzatait is végigjárja, s amely történelmi értelemben »színház a színházban«. Ez a darab a realista vígjáték hagyományhoz kapcsolódik inkább. Itt-ott a francia bohózat bonyolító-technikáját is felhasználom benne."

Ha a színpadra ilyen - pontosabban: csak ilyen megfontolások alapján viszi a rendező Páskándi darabját, akkor az írói szándéknak és közlendőnek csak kisebbik hányadát sikerül eleven játékká formálnia. A cselekményváz ugyanis szokványos elemekből épül. Egy kedélyes szellemű vidéki dutyiban ketten epedeznek a „cég” kocsijának használatáért. Becze, az intézmény igazgatója, és Esztelneki, az ifjú és dörzsölt köz-büntényes. Mindkettőjük lelkét több-rendbeli sikkasztás terheli: egyikőjük a rabok munkájával, ellátásukra biztosított összegekkel kufárkodik, a másik azért került hüvösre, mert sikkasztott, hogy autóhoz juthasson. Most már azonban csak egyetlen kocsi áll rendelkezésére: az, amelyiken a vizsgálóbíróhoz szállítják. Hogy minél gyakrabban kocsikázhasson, nem is tehet mást, mint újra és újra jelentkezik kihallgatásra a vizsgálóbírónál. Múltja és vétkei teljes meggyónására, a szeplőtlen, tiszta életre adja a fejét, csak autóba ülhessen. Ezzel azonban elüti a kocsikázás lehetőségétől a börtönigazgatót, aki úgy próbálja visszahódítani az autót, hogy egyre nyájasabb lesz a rabhoz, lemond a sikkasztga-

tásokról is, mind kellemesebbé varázsolja Esztelneki életét. Versengésük vígjátéki versenyfutás, melynek alapja, hogy kiderül: a rosszabb eséllyel induló a valójában jobb esélyű, a bugyuta az okosabb, a csúnya lány a hódítóbb.

Ez a komédiahelyzet annyira ismerős, hogy leggyakrabban zenével tűzdelve találják a közönségnek: duettek és áriák, táncos betétek és zengő finálék által te-szik elevenebbé a sokszor feltálat helyzeteket és mondanivalót. A színpadi praktikát jól ismerő Páskándi megkímélte magát társszerzők közreműködésétől: a megszokott helyzetekhez filozofikus kettősöket, önelemző áriákat, közönségbolondító finálékat írt. Igaz, nem dalban elbeszélve, hanem filozofikus prózában, ez azonban mit sem változtat a betétjellegén. A szokványhelyzeteket élénkítő intermezzókat olyan gonddal

dolgozta ki, hogy nemegyszer azt kell hinnünk, ezek kedvéért találta ki a vígjátéki szinopszist, fejtegetései számára keresett színpadi helyzeteket, s nem a helyzetekből következnek a bölcséleti betétek. A sorrendiséget el nem dönthetjük, egy azonban bizonyos: csak a kettős szál egyidejű megvalósítása lehet hűséges az író szándékaihoz és a dráma színvonalához.

Miről vall az intermezzókban kifejtett szándék? Úgy tetszik, hogy az ember önmegvalósításának - ha tetszik: boldogulásának - lehetőségeiről és módjairól. Beczének és Esztelnekinek is ugyanazt jelenti az autó. Becze így beszél: „Ez a kocsi nekem azt hozta vissza, amim nem is volt ... az ifjúságomat. Az elszalasztott szép és jó embereket hozta vissza, akikkel nem is találkozhattam. Mert én csak ellenséget ismertem mindig. Meg

bajtársakat. De ezek nem voltak szépek még. S később is nekem mindig csak tolvajok, zsebmetszők meg ilyenek jutottak, nem ezek a távoli szép és jó emberek ... s ez a 'kocsi kárpótolt mindenért ... éltem. Végre éltem is, nem-csak harcoltam. Rab vagyok kocsi nélkül, meg van kötve kezem, lábam." Esztelneki szintén ugyanezt mondja a maga stílusában: „Ez a kocsi nekem a tájat jelenti, a tájakat. A madaraikat, ahogy szállnak a kék égen magasan, szabadon... Ez a kocsi nekem a szabadság."

Minthogy 'hamarosan rájönnek, hogy a szabadságot csak egymás sérelmére birtokolhatják, egyezséget kötnek: közös nyaralást szerveznek egy távoli üdülőbe. Esztelneki a sofőr, Becze és lánya az utas. Csakhogy Becze nem tud magával mit kezdeni a „szép" emberek között. Hiába lakik kellemes motelban, hiába

Páskándi Géza: A kocsi rabjai (Miskolci Nemzeti Színház). Becze börtönigazgató (Simon György) és Emma, a felesége (Demeter Hedvig) a bizottság érkezését várják (Klein Jozsef felv.)

szerez neki Esztelneki egy „szépasszonyt” is, Becze kisebbrendűségi érzésből, állandó szorongásban képtelen az élet naposabbik oldalára kerülni. Esztelneki pedig - bár csak átmenetileg civil, bár alig van pénze - most is tud élni: nemcsak a tájat élvezi, de elcsábítja Becze lányát, Piroskát is. Ki hát az igazán szabad? Aki szabadon tud élni - vallja Páskándi. A szabadság nem pusztán külső meghatározók függvénye, de belső képesség is. Esztelneki azért tud boldogulni, mert - jelszavához híven - két rossz közül mindig képes a harmadik jót választani, vele szemben Becze még a két jó között is mindig ráfizet választására. Páskándi azonban furfangos gondolkodó, aki szereti meglátni s meglátatni is ötleteinek fonákját: a kedves, életvidám svihák szabadságát nem te-kinti ideális útnak, s ugyanígy: a bugyuta, élni-bamba Becze figuráját sem mutatja egyértelműen nevetségesnek. Az előbbitől távol tart az úri svihákság megmutatásával, az utóbbi iránt jóindulatot mutat ostobaságtól megnyomorított szűk világa miatt. A megoldás lehetséges irányát - úgy tetszik - Esztelnekivel fogalmaztatja, aki búcsúzáskor ilyen ajánlatot tesz jövődő apósának: „Olyan rossz ember vagyok én? Nem hiszem. Csak harcoltam, hogy ami amúgy kellemetlen, azt kellemesebbé tegyem. Maguknak is jobb volt, nekem is... Magának van ereje, tekintélye ebben a világban. Nekem nincs. De van egyebem. Fel tudom találni magamat. A maga tekintélye és az én ötleteim, ha társulnak - sokra vihetjük, én mondom.” A kibékülés - éppen a vígjátéki vonalvezetés miatt - nem jöhet létre fegyőr és svihák között. De ha a „foglalkozástól” eltekintünk, s a két szélsőséget mint típusok szélsőségét tekintjük - az étellel élni nem tudó szabad emberét s az élni tudó rabét -, akkor nyilvánvaló, hogy a teljes szabadságot csak az mondhatja magáénak, aki szabad és élni is tud a szabad étellel.

Páskándi játéka kettős szálú vígjáték, mely helyenként a bohózatig, s elmélkedés, mely helyenként a drámaiatlan betétekig megy el. Ha egy rendező színpadra állítja, nem egyik vagy másik lehetséges szálát kell felgombolyítania, hanem mindkettőt, mert csakis így lesz a színházi előadás mulatságos és tartalmas is.

Orosz György elhitte a szerzői utasítást, s a főhangsúlyt a vígjátékra helyezte. Így a miskolci színpadon egy

Becze (Horváth Sándor) Adélka (Bánsági Ildikó) segítségével megpróbál „kitörni” a börtönélet egyhangúságából (A kocsi rabjai a József Attila Színházban) (Iklády László felv.)

meglehetősen szokványvígjáték pergett le, melyben a szereplők szokatlanul hosszú dialógusokat voltak kénytelenek - minden különösebb összefüggés nélkül - lemorzsolni. Az érthetőség határáig - vagy azon is túl - felgyorsított szöveg-mondás ugyan segített valamit a játék tempóján, de egy idő után a hadarás éppen úgy monotonná vált, mint minden egynemű hatás, ha funkciótlannal alkalmazzák. Páskándi dialógusaiba ugyanis nem a hangerő visz dinamikát, hanem a gondolatok váltása, szelleme. Ezt a játékszók 'közül' egyedül Máté Eta érezte meg, aki a motelbeli szépasszony, Adélka megformálásával az alkalmi szerető és „az alkalom”, Becze szemében nagy-

világi lehetőségét is érzékeltetni tudta. Sajnos azonban a főszereplők - Simon György és Sallós Gábor - néhány szerényebb szójáték lehetőségén túl meg sem kísérelték, hogy a szöveg mélyebb rétegekben fekvő humorát felvillantsák. Ennek oka lehetett a rendezői értelmezés is, de még inkább saját szerepfelfogásuk. A játék egésze végül is naturalista szokványvígjátékká lett, amelynek - ebben a felfogásban - zenés betétek használtak volna a legtöbbet.

A József Attila Színházban folyó játék már az első percekben szikárabb, többretegű értelmezést sejtetett. Ezt sugallta a nyitott színpadot körülzáró szürke börtönfaldiszlet, s erről győzött

meg a dráma eredeti szövegének határozott koncepciójú megrövidítése. Becze a vállalati kocsit öröronyból lesi, közben monologizál, ezalatt közeledik az új rab, s folyik beszélgetése öreivel. A két főszereplő vallomása egymásnak felelget, egymást kiegészíti, megkérdőjelezi. Berényi Gábor kitűnő ritmusérzékkel feleseltette őket, s a két színész - Horváth Sándor és Fülöp Zsigmond - egyszerre teljesítette a vígjátéki elvárásokat s a mélyebb összefüggések felé villanó élet-filozófia fejtegetését. A felvonást záró nagy egyezkedés ugyan kicsit még így is bőbeszédűnek tetszett, de bizakodhattunk, hogy a mindvégig határozott dramaturgiai munkát vállaló előadás - szerepeket, jeleneteket húztak ki - a továbbiakban csak gyümölcsözőbb lesz. Tévedtünk. A motelbeli pásztoróra megjelenítése nem bohózat, nem is burleszkparódia, csupán ordináré valami, melyben a humor forrását terpesz-állások, terpeszülések, lovaglólülések, farmarkolászások és hasonló csemegék kellett volna jelentsék. Mintha más szerző, más darab és más társulat került volna hirtelen a színpadra, egy egészen más rendező irányításával. Az egész felvonás - pedig hőseink visszatértek korábbi „otthonukba” - menthetetlenül ebben a szellemben folytatódott. A más-kor oly kitűnő Horváth Sándor most teljesen elfelejtette, hogy Becze bosszú-esküjét nem indíthatja vicsorgó, hörgő dührohammal, mert ezzel minden ütő-kártyát kiad a kezéből, s a továbbra is emelkedő indulatokat és bosszúsomját majd nem lesz mivel fokoznia. Sajnos a rendezői instrukciók és saját szerepformálása következtében a játék második részét partnernőjének ruhakivágásában és epileptikus rohamban töltötte, színészi jellemábrázolásról nem beszélhetünk. Esztelnekít - a megbetegedett Szilágyi Tibor helyett - Fülöp Zsigmond játszotta *charme-osan* és a korábban sokszor megformált kedves csibészalakokból megőrzött biztonsággal. Alakításában a játékos könnyedség dominált, valószerű, hogy Szilágyi súlyosabb drámai egyénisége ezzel ellentétes irányba hathatott volna. Adéklát Bánsági Ildikó keltette életre egy artista ügyességével, de - valószínűleg a rendező törekvéseinek engedve - otrombábban, mint azt a kurzizánok világszövetsége engedélyezné. Mindkét rendezésben karikatúra harásnyáságú volt Beczéné alakja. Demeter Hedvig telivér halaskofát formált belőle, Kállai Ilona jellegzetes feleségint-

rikust. (*Névnapi* alakításának visszafényét.) Becze Piroska mindkét színházban a bájos színésznő feladatává lett: Miskolcon Péva Ibolya szöke szendesége. **Pesten Szerencsi Éva barna bája hangsúlyozta a szerep íróilag is jellegtelen voltát.**

Páskándi darabja jobb színházi hagyományainkat követve gyors egymásutánban kétszer is színpadra került, de rosszabb színházi hagyományainknak megfelelően alig vagy csak félig értett interpretálásban. Természetesen mindkét esetben lehettek magyarázó körülmények, esetleg a szöveg sem volt mindenütt hibátlan, bár mindkét rendező szabadon változtatott, átcsoportosításokat végzett a szövegen. Két dolog azonban szót érdemel, mert ezúttal is, de máskor is gyengítették a színpadra vitt darabok értékeit: Az egyik a színpadon folyó párbeszéd - melyek a néző számára élvezetesek is lehetnének - lebecsülése. Talán a nézők szellemi színvonalának megítéléséből, talán a színészek beszédtechnikájából következően egyre jobban elhanyagolják színházaink a színpadon folyó csevegés kidolgozását. Vagy iskolás szövegfelmondás lesz belőle, vagy hadarás, melyből csak a „poént” emelik ki, amely - természetesen - nem hatásos, hiszen hiányzik a szöveggörnyezet mellőle. A *kocsi* rabjainak mindkét betanulása ékes példákat szolgáltat erre a hibára. A társalgási kultúra elsatnyulása mellett szembetűnő volt ezúttal az - a különben másutt is tapasztalt fogyatékoság -, hogy humorforrásnak te-kintik a pusztá ízléstelenséget. A nevetetés nagy klasszikusai is élnek az ülepen billentés, intim helyekre nyúlkálás nevetést hozó gesztusaival. Mindezt azonban összekötik a mozgás, ritmus, mértékkel adagolás szabályaival. Nálunk ennek nyoma sincs. Koreográfia hiányában „civil” ordinárságokat jelenít meg a színész, s ez szomorúságot áraszt, nem kacajt.

Sem a Miskolci Nemzeti Színházból, sem a József Attila Színházból nem léphettünk ki jókedvűen.

Páskándi Géza: A kocsi rabjai (Miskolci Nemzeti Színház)

Rendező: Orosz György.

Diszlet: Székely László.

Szereplők: Simon György, Sallós Gábor, Máté Eta, Demeter Hedvig.

József Attila Színház: Rendező: Berényi Gábor.

Diszlet: Wäyer Tamás.

Szereplők: Horváth Sándor, Fülöp Zsigmond, Bánsági Ildikó, Kállai Ilona.